

**השתלבותם של המהגרים ממזרח אירופה במערכת החינוך
היהודית בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20**

תוכן העניינים

3	מבוא
4	פרק 1. מגמות בחינוך האמריקני
9	פרק 2. החינוך היהודי באמריקה במפנה המאות
15	פרק 3. תמורות בחינוך היהודי
23	סיכום
25	ביבליוגרפיה

בשנים שבין 1881 לבין 1914 הגיעו לארצות-הברית כשני מיליון יהודים בעיקר ממזרח אירופה, רובם מהאימפריה הרוסית, אך גם מהאימפריה האוסטרו-הונגרית ומרומניה. המהגרים לא היו קבוצה הומוגנית מבחינה חברתית. היו בקרבם דתיים וחילוניים, וחסידים רעיונות פוליטיים שונים (ציונים, אנרכיסטים, בונדיסטים וכו') ואנשים שלא התעניינו בפוליטיקה, אך רובם המכריע, מוצאם מתרבות אחת – התרבות דוברת האידית שהתפתחה ב"תחום המושב". הייתה זו תרבות בעלת דת שאנו מכנים כיום אורתודוקסית, אך למעשה היא הייתה מסורת שחודדה על ידי בידודם של יהודי מזרח אירופה מתרבות העולם.

אחד המאפיינים של התרבות היהודית, כפי שהתפתחה במזרח אירופה, הוא אחוז גבוהה של משכילים. המהגרים היהודים ממזרח אירופה הגיעו לאמריקה כשהם מצוידים בידע קרוא וכתוב, זאת מסיבות שונות. הדת היהודית דרשה לימוד ואינטרפרטציה של חוקי האל. הלימוד נועד לאפשר לכל אדם לקרוא את התפילות. מעמדו של הלומד היה מכובד ביותר. במזרח אירופה, יהודי שלא למד כלל נחשב בעיני הקהילה בדרגה גבוהה רק במעט יותר מאשר חיה. למרות שאידיאל הלומד היה מוגבל לגברים ומומש רק על-ידי קצתם, התרבות אשר בה רוב היהודים המזרח-אירופאיים נטלו חלק הייתה תרבות אשר בה הלימוד היה מרכזי. ההתלהבות המסורתית של יהודים ללימוד העתיקה את עצמה מהעולם הדתי לעולם החילוני: דתיים וחילוניים, ציונים, אנרכיסטים ובונדיסטים – כולם הסכימו בדבר השיבות ההינך בהתפתחות האדם. מסורת הלימוד באירופה גרמה לכך שבבואם לארצות-הברית היו רוב הילדים היהודיים בעלי הרגלי למידה.

ראוי לציין כי ההגירה היהודית ממזרח אירופה הייתה תנועת הגירה של משפחות הרבה יותר מאשר ניתן למצוא אצל קבוצות אתניות אחרות. היהודים הביאו עמם ילדים יותר מכל קבוצה אתנית אחרת. יותר משליש הילדים היו מתחת לגיל שנים עשרה ובכך הפכו יהודי מזרח אירופה לצרכני חינוך גדולים בארצות-הברית. ואולם, עולם החינוך בפרט והיהדות בכלל שפגשו בו באמריקה היו שונים מכל שהכירו בארץ מולדתם. רוב היהודים, שישבו באמריקה לפני ההגירה המונית ממזרח אירופה, היו ממוצא גרמני. היהודים הגרמנים שהיו לרוב רפורמים הפגינו בוז כלפי המהגרים המזרח-אירופאיים והבליטו את ההבדלים הסוציו-אקונומיים בין שתי הקבוצות. המוסדות של הגרמנים הרפורמיים היו מנוכרים לחלוטין למזרח-אירופאיים. אלה האחרונים בין שהיו שומרי מצוות ובין שהיו חילוניים תפסו את הרפורמה כצעד לקראת התבוללות מוחלטת. כלומר, היהודים המזרח-אירופאיים חשו כזרים לא רק לגבי האמריקנים, אלא גם לגבי היהודים הגרמנים והם החלו בתהליך של הסתגלות משלהם למציאות האמריקנית. הם ארגנו מוסדות סיוע משל עצמם ומגוון גדול של הלאנדסמאנשאפט (landsmanshaft), היינו התארגנות על-פי עיר או עיירת המוצא.

ואולם רבים מהמהגרים ובמיוחד בני הדור השני שאפו לפרוץ את גבולות הגטו התרבותי ולהשתלב באמריקה כאזרחים מן השורה. בראשית המאה ה-20 החלו תהליכים מאחדים בין היהודים הגרמנים והמזרח-אירופאיים. ככל שהמהגרים החדשים התקדמו באמריקה ושיפרו את

מעמדם החברתי, הפער התרבותי בין שתי הקהילות הצטמצם. היו נישואים בין גרמנים ומזרח-אירופאיים והיו עניינים משותפים לטיפול (אנטישמיות באירופה ואמריקה). תנועת הרפורמה לא הייתה כבר אקסקלוסיבית ליהודים גרמנים. ההשפעה הייתה הדדית. דפוסי החינוך שהביאו עמם המהגרים המזרח-אירופאיים השתרשו באדמת אמריקה. ילדי בני ההקהילה היהודית למדו בבתי ספר ציבוריים נוצריים וקיבלו חינוך יהודי משלים בבתי ספר של יום ראשון (Sunday schools). המהגרים היהודים ממזרח אירופה, שלרובם כמעט לא היה מגע עם תרבות עמים סובבים בארצות מוצאם, ייבאו לאמריקה מוסדות חינוך שהתפתחו במזרח אירופה, כגון תלמוד תורה וחדר מתוקן. יחד עם זאת, הם הושפעו ממגמות שהתפתחו בארצות-הברות, כמו תורת החינוך של ג'ון דיואי (Dewey). שילוב זה של השפעות הדדיות גרם ליצירת מערכת חינוך יהודי ייחודית שהיא מושא המחקר של עבודה זו. שאלת המחקר היא "לא לה תמורות גרמה השתלבותם של המהגרים ממזרח אירופה במערכת החינוך היהודית?".

פרק 1. מגמות בחינוך האמריקני

מראשית ההתיישבות באמריקה ועד לראשית המאה ה-20 היה החינוך באמריקה תלוי בפדגוגיה האירופאית בכלל והגרמנית בפרט. מבחינת המעשה החינוכי באמריקה ואופיו ראוי לחלק את התקופה הנ"ל לשתי תקופות משנה: אחת היא עד להיווסד בית הספר הציבורי (לערך עד 1850); השנייה היא עד לערב מלחמת העולם הראשונה (1914). בתקופה הראשונה לא הייתה עדיין פדגוגיה אמריקנית והחינוך "הובא" אליה מאירופה. עדיין לא הייתה אז באמריקה רשת בתי ספר ממשלתיים, ובתי ספר הוקמו על-ידי כנסיות, חברות צדקה או אנשים פרטיים.¹ הם הביאו מאירופה מחנכים כדי לנהל את מוסדות החינוך שהוקמו באמריקה. בתקופה זאת הובא מאנגליה ה"סנדי סקול" (Sunday school), בית הספר ליום ראשון. מקורו של מוסד זה בשיעורים לענייני דת ומוסר, שהונהגו באנגליה בסוף המאה ה-18 ביום המנוחה, הוא יום ראשון.² במגמה הומניסטית-פילנתרופיה, לתת חינוך כלשהו לילדי העניים, שעבדו בימות השבוע, ולכן נמנע מהם אפילו חינוך אלמנטרי בכל צורה שהיא. באמריקה נקלט רעיון ה"סנדי סקול" בחוגים הפרוטסטנטיים.³

בתקופה השנייה השתדלו אנשי חינוך באמריקה להתאים את התיאוריות החינוכיות, שהובאו מאירופה, לתנאי החיים המיוחדים, שנוצרו באמריקה, היינו, לעם חדש החי בארץ חדשה ובמשטר דמוקרטי. בתהליך ההתאמה הזה עדיין ניכרו עקבות של השפעת החינוך האירופאי (בעיקר הגרמני) הן בהיבט הארגוני והן בהיבט התפיסתי. הוראס מאן (Horace Mann, 1796–1859) ביקש ליישם את דגם החינוך הפרוסי למציאות האמריקנית, כלומר לארגן את החינוך באמצעות הממשלה ולא על-ידי

¹ W. J. Urban, J. L. Wagoner, Jr., and M. Gaither, *American Education: A History* (New York: Routledge, 2019), pp. 27-29.

² צ' שרפשטיין, *תולדות החינוך בישראל בדורות האחרונים* (ירושלים: ר' מס, 1962), כרך ב', עמ' 12.

³ א"מ דושקין, "השפעת החינוך האמריקני על החינוך היהודי באמריקה", בתוך: צ' שרפשטיין (עורך), *ספר היובל של אגודת המורים העברים בניו-יורק וסביבותיה למלאת שלושים שנה לקיומה* (ניו-יורק: אגודת המורים העברים, 1944), עמ' 101.